

Лучечко Т. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри практики англійської мови

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СІРОГО КОЛЬОРУ В УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Анотація. Розвідку присвячено дослідженню образно переосмислених уявлень про *сірий* колір у колективній свідомості носіїв української та англійської мов на основі його найуніверсальніших ознак, зафіксованих у текстах паремій.

Колір розглядається як одна з констант культури, що відображає шляхи формування, освоєння, закріплення в культурній пам'яті не лише загальних, а й національно забарвлених культурно значимих концептів, адже основою базових кольоронайменувань у різних мовах є певні універсальні прототиби, які водночас виступають міфологічними архетиповими символами: вогонь, рослинність, кров, небо, світло, темрява. У семантичній структурі основних кольороназв, що входять до складу лексичних комплексів, які функціонують в українській та англійській паремійних площинах, спостерігається розширення конотативного значення як наслідок вторинної семантичної деривації. Базові кольороназви мають позитивні (*золотий вік, silver lining, golden eggs*), негативні (*сірий як кнур, black sheep, gold ring*) чи нейтральні (*сіре мило, чорна земля, grey mare*) конотації, що зумовлено певним забарвленням їхніх прототипних ментальних образів.

Кольороназву *сірий* досліджено в зіставному аспекті на основі виявлених спільних і відмінних особливостей її мовної об'єктивації в українських й англійських прислів'ях з огляду на аксіологічне забарвлення її конотативних значень. У статті проаналізовано асоціативний спектр *сірого кольору*, який здебільшого балансує між нейтральним (*grey wolf – хижість, grey cats – невиразність*) і меліоративним (*grey hair – досвід, довголіття, мудрість*) векторами аксіологічної осі в англійських текстах та нейтральним (*сіре мило*) і пейоративним (*сірий кнур – підлість*) – в українських паремійних одиницях, за винятком *grey hair*, яке репрезентує в пареміях водночас позитивну (*мудрість*) та негативну (*смерть*) конотації.

Ключові слова: паремія, кольороназва, асоціативні паралелі, паремійна вербалізація, конотація.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть із формуванням нової когнітивно-комунікативної парадигми в лінгвістиці спостерігається зростання інтересу до проблеми кольоропозначень. Слова-кольороназви досліджувалися з урахуванням лінгвістичного, психологічного, культурно-антропологічного аспектів. Дослідження кольороназв відбуваються в різних мовознавчих галузях – етимології, словотворі, ідіостилістиці, лінгвостатистиці, психолінгвістиці [1, с. 47], а вербалізація кольору пояснюється особливостями інтелектуальної діяльності людини, позаяк колір репрезентує чуттєвий досвід особистості/соціуму, що перебуває у складних взаємозалежностях стабільності/змінності, центричності/периферійності рефлексії на світ [2, с. 235].

Колір є однією з домінантних категорій культури, оскільки фіксує унікальну інформацію про колорит навколишньої природи, особливості історичного розвитку, взаємодії різних етнічних традицій, особливості поетичного сприймання довкілля [3, с. 109]. За допомогою кольору можна схарактеризувати та систематизувати предмети та поняття. Таким чином, незважаючи на універсальність способів людського світосприймання, у близькосторідних мовах простежуються численні відмінності в символіці кольору, що впливає, по-перше, на вибір носіями цих мов специфічних образів-еталонів, а по-друге – на специфічність семантики мовної одиниці з компонентом-кольороназвою [4, с. 72].

У контексті сучасної лінгвістики вивчення категорії кольору в мові потребує інтегрованого підходу. Мовознавці, типологи й етимологи, досліджуючи десятки мов, дійшли висновку, що існує ряд універсальних рис у системі позначення кольорів. Крім того, різне ставлення до певного відтінку відображається в образних висловлюваннях, фразеологізмах, прислів'ях, загадках, що існують у мові, позаяк вони акумулюють соціально-історичну, інтелектуальну та емоційну національно-марковану інформацію.

В. Жайворонко уважає паремії «найвищим проявом народного духу, глибин народної філософії...» [5, с. 19]. У пареміях типова подієва ситуація втілюється в узагальнений образний зміст. У результаті формується константа етнокультури, тобто концепт утілюється у вислів через його образне значення [5, с. 19].

Будучи одним із найдинамічніших вимірів зміни колективних уявлень у періоди трансформації суспільства, колір маркує аксіологічні аспекти явища, символізує про співмірність з етнічною колективною свідомістю, культурними асоціаціями певної нації [2, с. 235–236].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження мовної об'єктивації кольороназв у пареміях цінне передусім тим, що останні відображають специфіку образно-ситуативного мислення народу, його думки, що є наслідком аналітико-синтетичного пізнання закономірностей буття. Різноманітним аналізів кольоративів присвячено розвідки Л. Грановської, Т. Корсунської, В. Москович, (механізми колірної номінації), Р. Фрумкіної, Л. Шестак (семантика кольороназв), Л. Лаєнко, С. Рогуліної (колірні лексикони), А. Вежицької, І. Голубовської, Г. Яворської (символічне значення кольорів).

Мета статті – провести зіставне дослідження асоціативного фону сірого кольору в українському та англійському паремійних фондах.

Вклад основного матеріалу. Сислове навантаження кольороназв у різних мовах є своєрідним, адже, на думку А. Вежицької, фізіологія колірної сприйняття єдина,

а колірна концепція для представників різних культур неодноразова [6, с. 234], зокрема, асоціативні паралелі сірого кольору у свідомості українців та англійців можуть відрізнятися.

Колірна символіка виникає на основі культурних, міфічних, історичних, релігійних, політичних і мовних асоціацій. Символічні значення кольороназв розкривають широкий спектр конотацій у культурах, включаючи позитивні й негативні значення. Деякі кольороназви дуже часто актуалізуються в мовленні представників певних лінгвокультурних спільнот незалежно від віку, расової групи чи культури. З іншого боку, кольори закодують важливу інформацію, впливаючи на життя людини в соціумі ще до того, як вона усвідомлює це. Скажімо, символіка червоного та синього кольорів домінує в американській, проте часто нівелюється в інших культурах. В японській і корейській культурах спостерігаються як спільні тенденції домінування певної колірної семантики в обох культурах, так і національно-специфічне превалювання певного кольору з огляду на вік, стать, а також географічне розташування регіону. У свідомості дітей світлі кольори, приміром жовтий чи синій, здебільшого викликають позитивні емоції, щастя, міцність; водночас темні – чорний і сірий – провокують негативні емоції суму та злості [7].

Поняття про природу кольору відбивається в мові, утворюючи різні словосполучення з колірним прикметником, наприклад: *blue sea – голубе море, green grass – зелена трава, white wall – біла стіна, red fire – червоний вогонь*. Отже, об'єктом лінгвістичних пошуків стає також «палітра» кольороназв, використовуваних у різних мовних одиницях. Формування і розвиток мовних одиниць із кольороназвами мотивується екстралінгвістичними чинниками. У таких виразах можуть актуалізуватися як прямі, так і переносні символічні значення з національно-маркованими елементами, пов'язаними з культурними, історичними та економічними реаліями [8, с. 298].

Конвенціональне значення кольорів інколи впливає на семантику паремій, в яких воно актуалізоване. В обох досліджуваних паремійних корпусах можна натрапити на прислів'я з колірним компонентом, де семантика кольору збігається з його традиційним, символічним значенням: укр. *золотий ключ*, англ. *golden key*; укр. *сірі коту*, англ. *grey cats*. Проте не завжди прототипно зумовлена кольоросемантика вербалізується в пареміях обох зіставлених мов: *The fox may grow grey, but never good – горбатого могила справить*. Таким чином, підкреслюється етнонаціональна індивідуальність у сприйнятті, виокремленні та семантичному наповненні кольоропозначень.

У різних мовах лексичний вокабуляр на позначення кольорів кількісно різниться. Наприклад, англійська має відмінне від української членування колірної гами, позаяк англійському номену *blue* відповідає два українських – *голубий та синій*. *Сірий*, скажімо, в українській мовній свідомості асоціюється з буденністю (*сірі будні, така сірість*). В англійців *сірий* символізує шляхетність, елегантність, тобто має цілком відмінні конотації. Тому справедливим є також твердження про існування «національних смислів кольору» [9, с. 74].

Grey походить від Old English *græg*, спорідн. з Old High German *grāo*, Old Norse *grar* [10]. *Сірий* колір – проміжний між білим і чорним, барва попелу і хмар. У християнських релігійних общинах він символізує відречення та смирення, меланхолію. Сіра, ординарна людина здатна творити довкола собі подібних, вона навіває байдужість і смуток. Дуже часто символізує безколірність та невизначеність, безликість, непри-

мітність [11, с. 229]: укр. *сіра кість, сірий мужик* (про людину, яка належить до непривільованого класу, просту, неосвічену) [11, с. 229], *сірий кардинал* – англ. *grey eminence* (про, на перший погляд, непримітну людину, в руках котрої зосереджена справжня влада) [12], *сіра область* – англ. *grey area* (невизначеність у знаннях, правилах, ситуації) [12].

В англійській фразеології лексема *grey* часто позначає лише фізичне сприйняття кольору без усіляких психологічних перекладів у свідомості носіїв мови. Скажімо, в порівняннях *as grey as a bat's wing* (сірий, як миша) [13, с. 439], *as grey as lead* (сірий, як свинець) [13, с. 439] *grey* вербалізує асоціацію лише за кольором, але зіставлювані елементи *bat's wing* та *lead* надають цим фраземам різних змістових відтінків.

В англійському, як і в українському, паремійному просторі колірна назва *grey* пов'язана з невизначеністю і непримітністю. *All cats are grey in the dark; when candles are out, all cats are grey – вночі всі коту сірі* [13, с. 22] – не у всіх людей є визначальні риси, а їхня зовнішність стає неважливою в темряві, бо є непомітною. У цьому прислів'ї через сірий колір виправдовують небажані вчинки чи помилкові судження людей, оскільки ніхто не ідеальний. Французький відповідник аналізованого прислів'я вербалізує схожий образ *At night all cats are grey*, проте в угорській версії *At night all cows are black* актуалізовано образ *темних корів* замість *сірих котів* [14, с. 90]. Інколи це прислів'я застосовувалося у контексті вибору партнера. Перша англійська письмова згадка, саме у згаданому першому варіанті, датується 1596 р. Саме із сексуальним підтекстом аналізоване прислів'я жив у своєму листі Б. Франклін у 1745 р.: «Позаяк у темряві всі коту сірі, задоволення від спільного проведення часу зі старою жінкою є принаймні однаковим» [15, с. 5].

Співвіднесеність *сірого кольору* з непримітними, проте владними людьми у фразеології визначила також специфіку символічної функції цієї кольороназви в поєднанні з номеном *кобила* в англійському прислів'ї *The gray mare is the better horse* [14, с. 232], яке, однак, не має українського відповідника з аналогічною, актуалізованою в пареміях, кольороназвою. Цю народну мудрість, яку вперше було зафіксовано письмово у 1529 р. [15, с. 110], часто використовують для характеристики дружин, які верховодять у сім'ї, командує чоловіком, будучи компетентнішими та більш владними.

В англійському прислів'ї *The fox may grow grey, but never good – горбатого могила справить* [13, с. 194] *сірий* відображає не лише колір у прямому значенні, але старість/мудрість – у переносному. Зрілість отожднюється з набуттям досвіду, розуму, знань. Відповідно, сірий колір має позитивну конотацію. Проте в його українському відповіднику не застосовується конфронтація меліоративно забарвленого *grey* з негативним образом *fox (лисиця)*. Натомість у прислів'ї актуалізовано пейоративний образ *горбаня*.

Принцип творення образу в українському прислів'ї *Не за те вовка б'ють, що він сірий, а за те, що овечку з'їв* [16, с. 456] має свою специфіку. *Сірий вовк*, як і англійська *сіра лисиця*, не набуває різко негативної аксіологічної спрямованості, а радше спочатку нейтральної, а згодом – негативної через актуалізацію додаткових характеристик: у випадку з англійською лисицею – це сумнів у її щирості та доброті (у свідомості англійців, як і українців, лисиця асоціюється з хитрістю, пор. англ. *as cunning as a fox* та укр. *хитрий як лисиця*); український *сірий вовк* (у прислів'ї нейтральний образ) спричинив агресію

у свій бік (набув різко пейоративної конотації) через надмірну хижість та ненаситність.

В англійській мові спеціалізація функцій *сірого* в пареміях виражена непослідовно, позаяк співвіднесеність його з мудрістю в одному прислів'ї цілком заперечується в іншому: *Fools never get grey hair* [17]; *Grey hair is a sign of age, not of wisdom* [17]. У першому прикладі *grey hair* слугувало основою для асоціювання його з мудрістю та досвідом через актуалізацію антонімічних відношень з образом дурня (*fool*). Проте у другому прислів'ї позитивна символічна функція *сірого волосся* зводиться до нейтральної конотації, позначаючи вік, можливо, досвід, але ніяк не мудрість.

Пейоративна конотація *сірого* як поганієї прикмети та передвісника біди мовно об'єктивована також в англійському прикладі *Grey hairs are death's blossoms* [17], де метафора *сіве волосся*, вказуючи на вік людини, символізує один із найбільших людських страхів – наближення кінця життя, смерть.

В українській колективній свідомості колоронім *сірий* може мати діаметрально протилежні позначення (позитивне – негативне забарвлення), вербалізовані в прислів'ях, як-от: *Мило сіре, та миє біло*; *Сіре, як той кнур сірий товстий* [16, с. 159]. Перше з них – *сіре мило*, наочна асоціація за кольором з нейтральною конотацією безколірності та невиразності, що позначає, на перший погляд, звичайну, непримітну людину чи вчинок, що згодом набуває похвальних характеристик, наближаючись до позитивного вектора на аксіологічній осі. Друге – вирізняється своїм пейоративним відтінком за асоціацією із *сірим кнуром*, який, вочевидь, символізує неохайність та підлість і має ще один варіант – *свиня свинею*.

Номен *grey* в англійській паремії *The person who doesn't scatter the morning dew will not comb grey hairs* [17] засвоюється за прямою асоціацією за кольором, адже *сіве волосся* в аналізованому прикладі позначає зрілість чи навіть старість, тобто довге життя в позитивному аспекті, як довголіття. Аналізоване ірландське прислів'я має амбівалентне значення: по-перше, початкова частина виразу *the person who doesn't scatter the morning dew* може символізувати насолоду життям, догодження власним примхам, тобто отримувати найрізноманітніший досвід: від позитивного до негативного без жодних докорів сумління; по-друге, негативна асоціація з лінивством (як-от, залежатись у ліжку) смислово зближує його з англійським висловлюванням *Early to bed, early to rise makes a man healthy* (а отже, довгожителем), *wealthy and wise* та українським *Хто рано лягає і рано встає, здоров'я, багатство і ум наживе* [13, с. 303].

Висновки. Символічне освоєння сірого кольору в англійському культурному ареалі має дуальне забарвлення на аксіологічній осі світосприймання, балансує між нейтральною межею (*grey wolf* – хижість, *grey cats* – невиразність) та позитивною (*grey hair* – досвід, довголіття, мудрість). Щоправда, образ *grey hair* може актуалізувати в пареміях діаметрально протилежні значення: з одного боку, меліоративну конотацію мудрості, а з іншого – її заперечення, а також пейоративну конотацію смерті.

В українських пареміях менш квантитативно репрезентований *сірий* колір не набуває меліоративного забарвлення, на відміну від англійського *grey hair*, натомість осмислюється як нейтральний образ (*сіре мило*) або негативний (*сірий кнур* – підлість).

Література:

1. Яворська Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). *Мовознавство*, 1999. № 2–3. С. 43–50.
2. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колористика в сучасному мовознавстві: традиційне і нове. *Studia linguistica*. Київ : Київський університет, 2011. Вип. 5 (2). С. 234–239.
3. Жайкынбекова Ш.К. Моделирование концепта как метод выявления этнокультурной специфики. *Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ*. Братислава, 1992. С. 107–112.
4. Мізін К., Анурина І. Усталені порівняння англійської та німецької мов на позначення хроматичних кольорів: спільне й відмінне. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 115. С. 72–75.
5. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: Нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
6. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
7. Harshani Chathurika. Cross-cultural emotion and symbolic meanings of colour. URL: <https://medium.muz.li/cross-cultural-color-and-emotion-eaacb7865840>
8. Соловйова О. Колороніми та особливості їхнього перекладу в процесі вивчення іноземних мов. *Наукові записки Вінницького державно-педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. Вінниця : ТОВ «фірма «Планер», 2013. Вип. 17. С. 296–299.
9. Клименко О.Л., Горанова Ю.В. Національно-культурна специфіка вербалізації колірної картини світу. *Нова філологія* : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2013. № 55. С. 73–75.
10. Online Etymology Dictionary / ed. director Douglas Harper. 2010. URL: <http://www.dictionary.com/>
11. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1978. Т. 9. 916 с.
12. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/>
13. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К.Т. Баранцев Київ : Рад. школа, 1969. 1051 с.
14. The Oxford Dictionary of Proverbs / ed. by J. Speake. Oxford University Press, 2007. 625 p.
15. Manser M.H. The Facts on File. Dictionary of Proverbs / associate editor, R. Fergusson, D. Pickering. New York : An Inprint of Infobase Publishing, 2002. 499 p.
16. Українські прислів'я, приказки і таке інше : зб. О.В. Марковича та ін. / уклад. М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 764 с.
17. Special dictionary. URL: <http://www.special-dictionary.com/proverbs/keywords/grey/3.htm>

Luhechko T. Verbal representation of grey colour in Ukrainian and English proverbs

Summary. The paper attempts to provide a comparative study of the proverb manifestation of figuratively reinterpreted ideas about grey colour in the consciousness of Ukrainian and English speakers with regard to its universal features verbalised in proverb texts.

Colour is considered as one of the aspects of culture, which reflects the ways of formation, development, consolidation in cultural memory of not only general, but also nationally coloured culturally significant concepts. The basic colour names in different languages are assumed to originate from universal prototypes, which simultaneously act as mythological archetypal symbols: fire, vegetation, blood, sky, light, darkness. The semantic structure of the main colour names in the Ukrainian and English proverbial corpora is characterised by the extension of connotative meaning as a consequence of secondary semantic derivation. Basic colour names are assumed to have positive (*золотий вік*, *silver lining*, *golden eggs*), negative

(сірий як кнур, *black sheep*, *gold ring*) or neutral (*сіре мило*, *чорна земля*, *grey mare*) connotations, which is due to a certain colour of their prototype mental images.

The the universal and nationally distinguished features of the proverbial verblisation of *grey* colour in Ukrainian and English are explored in respect of the axiological aspect of its connotations. The paper reports on the associative parallels of *grey*, which mainly balance between neutral (*grey*

wolf – *predation*, *grey cats* – *inexpressiveness*) and positive (*grey hair* – *experience*, *longevity*, *wisdom*) endpoints of the axiological continuum in English proverbs, and neutral (*сіре мило*) and negative (*сірий кнур* – *meanness*) – in Ukrainian proverbial texts, except for *grey hair*, which can represent both positive (*wisdom*) and negative (*death*) connotations in paroemias.

Key words: paremia, colour name, associative parallels, paremia verbalisation, connotation.